

La duplicació de topònims en els mapes antics de Catalunya: el cas de Gelida

Albert BARELLA i MIRÓ
Societat Catalana de Geografia

Introducció

És un fet conegut el que en molts mapes dels segles XVII i XVIII es produïren duplicacions de topònims, és a dir: un mateix poble situat en dos indrets diferents propers entre ells. Les imperfeccions dels mapes d'aquelles èpoques afecten aspectes diferents i, a més de les duplicacions, és freqüent observar pobles col·locats fora de lloc, distorsions i errors en la xarxa fluvial, corrupció de la toponímia, etc.

La importància del plagi i la còpia en el desenvolupament de la cartografia d'aquells temps ha estat denunciada per diversos autors, com Alinhac. (1) També, en part, Mn. Colomer l'esmenta en alguns dels seus treballs dedicats a la cartografia de Catalunya que es troben detallats a la referència (2) i el mateix autor del present treball l'ha tractada en diferents ocasions. (3 a 5)

Una mostra compendi dels factors abans esmentats el trobem en el cas del poble de Gelida en els mapes del segle XVII i començaments del XVIII. La duplicitat del topònim ja fou posada com exemple en un treball previ (6) però, al mateix temps, si estudiem l'entorn trobem també els altres defectes abans esmentats: pobles fora de lloc, xarxa fluvial errònia i corrupció de la toponímia.

S'han consultat 55 mapes, dels quals 35 corresponen als segles XVII i XVIII i pertanyen a Catalunya i, alguns, als Països Catalans. Els 19 mapes restants són: 4 autòctons del segle XVIII i la resta generals i provincials del segle XIX. Tots aquests darrers mapes es poden considerar ja correctes quant a la xarxa hidrogràfica i la col·locació dels pobles, però s'han afegit per a remarcar les versions encara divergents del topònim Gelida (Gelida, Gélida S. Pere de Gelida) que figuren en els mapes del segle XIX i començaments del XX.

S'ha de tenir en compte que Gelida sols figura en mapes de gran format (i encara, com veurem, no en tots). Els de petit i mitjà format l'ometen, (7,8) la qual cosa explica el volum relativament reduït de la mostra emprada. La llista dels mapes analitzats figura a l'Annex.

Un topònim duplicat

Si examinem el mapa imprès més antic conegut de Catalunya, el de Vrints del 1603, podem observar que Gelida, anomenada «Gilida» en el mapa, figura en dos llocs diferents dins d'un entorn fortament deformat (esquema 1). D'una banda, prop del marge dret del Llobregat entre Pallejà i Sant Andreu de la Barca i, per una altra, al costat d'un afluent de l'Anoia que baixa de Sant Pau (d'Ordal) i que molt probablement és la riera de Lavernó mal situada. Les anomalies no es limiten a la duplicitat sinó també a la presència dins del perímetre format pels pobles de Pallejà, Sant Andreu de la Barca, Martorell, Castellví de Rosanes, Gelida, Sant Pau d'Ordal i Corbera, de dos pobles allunyats, en la realitat, de la zona, tals com Sant Martí Sarroca i Sant Llorenç d'Hortons (cartografiat «Ortons»). A més hi figura el topònim «Casa de Déu», justificat per tractar-se de l'antic nom de Miralles i, finalment, Sant Sadurní d'Anoia, que hi figura també fora de lloc, molt prop de Gelida i a l'altre costat de la suposada riera de Lavernó.

Aquest esquema en relació amb els nuclis de població es reproduïx pràcticament a tots els mapes de l'escola flamenco-holandesa del segle XVII i francesos de la mateixa època derivats de l'escola d'Ortelius-Mercator; desapareix durant la vigència de l'escola sansoniana i reapareix a final del segle XVII en mapes holandesos, alemanys i francesos no sansonians, amb algunes variants a la xarxa fluvial.

El topònim «Gilida» es manté en la majoria dels casos en ambdues localitzacions (la bona i la falsa) fins a mitjan segle XVII. Més endavant es diferencien lleugerament els dos topònims, en especial el de la falsa Gelida que passa a «Gilera» i «Gilira», mentre que el de la Gelida real es conserva exceptuant dos mapes: el de Beaulieu del 1660-1674 que li atribueix l'estrany nom de «Guilliau» i el de Baudrand del 1695 en el qual passa a «Cilida». Vegem a la llista següent els topònims enregistrats:

Mapes	Gelida (real)	Gelida (falsa)
Vrints. 1603	Gilida	Gilida
Vrints. 1605	Gilida	Gilida
Hondius. 1611	Gilida	Gilida
Blaeu. 1634	Gilida	Gilida
Jansson. 1638	Gilida	Gilida
Van Lochem. 1642	Gilida	Gilida
Pellicer. 1643	Gilida	—
Boisseau. 1642	Gilida	Gilida
Tassin. 1645	Gilida	Gilida
Beaulieu. 1660-74	Guilliau	Gilida
Baudrand. 1695	Cilida	Gilera
Placide. 1706	Gilida	Gilira

És de remarcar que quan Pellicer, el 1643, va copiar el mapa de Vrints del 1603 (9) va alleugerir molt la toponímia i entre els noms eliminats hi ha el de la falsa Gelida. Sols deixà la veritable, S. Martí Sarroca i Martorell.

De tots els mapes esmentats el més curiós és el del «Gouvernement de Vilfranche» de Beaulieu (1660-74) que, a part de la versió «Guilliau» per Gelida, conté tots els topònims equivocats. El més conflictiu és «Caladot» que suposem, per la situació, que es tracta d'una corrupció de «Casa de Déu». Encara que les corrupcions toponímiques no es repeteixin sistemàticament a tots els mapes del grup, les transcrivim per curiositat: Pelleja, Pallessa, Pallesa o Palesa per Pallejà; Castelví o Castel Vi; Martorel; S. Sadoruy o S. Sadorni; S. Martí Saraca o Santa Maria Soroca; Ortons o bé Ortone per Sant Llorenç d'Hortons; S. Andrea; Corbero i Casadedeu.

A l'adveniment de l'escola francesa amb Nicolau Sanson d'Abbeville es produí, d'una part, una simplificació que sense modificar fonamentalment la xarxa fluvial eliminava algunes torrenteres aigües avall de Martorell (probablement les rieres de Corbera i Cervelló, molt mal traçades als mapes precedents) i suprimia tota la toponímia (inclús Gelida) a excepció de Martorell, Ortons (que continuava mal posat) i «Sant Pere de Beu». En una segona fase, corresponent a mapes holandesos i francesos de final del segle XVII i començament del XVIII, iniciats per el Visser (1689), es torna a la toponímia dels primers mapes flamencs i als errors de situació, tot i respectant, més o menys i no sempre, el nou esquema hidrogràfic (veure l'esquema 2).

Són característicament sansonians els mapes següents: De Wit (1665), Sanson-Jaillot (1674), Sanson-Simonneau (1680-89), Sanson-Berry (1680-85), Valck (1683), Allard (1683), Cantelli-Rossi (1690), Cantel-Tillemont (1691), Sanson-Jaillot-Mortier (1692), Sanson-Mortier (1692), Jaillot-Mortier (1696) i Petrini (1709). En algunes d'aquestes cartes figura Martorel per Martorell.

El punt més discutible és el topònim «S. Pere de Beu» situat al marge dret de l'Anoia en el lloc on en els mapes flamencs hi ha la «Casa de Déu». Es poden bastir diverses interpretacions possibles sobre aquest topònim.

El lloc on avui existeix el nucli i l'església de Miralles, al terme de Castellví de Rosanes, fou conegut molt de temps amb el nom de «Casa de Déu». L'origen en fou un convent de l'orde de Sant Agustí fundat el 1410 a Sant Pere de la Gornal i traslladat el 1414 a Miralles. (10) Nogensmenys no sembla probable que el topònim «S. Pere de Beu» tingui gran cosa que veure amb la «Casa de Déu».

En el fogatge de 1553 (11) figura Abrera com «St. Pere de Abrea». És fàcil que «S. Pere de Beu» sigui una corrupció de S. Pere de Abrea; això sí, situant-lo fora de lloc com és moneda corrent en els mapes de l'època i com ho palesen els casos de S. Martí Sarroca i S. Llorenç d'Hortons en aquest mateix estudi. El topònim «S. Pere de Beu» figura en tots els mapes del grup sansonià (entre 1665 i 1709). Contràriament «Casa de Déu» apareix el 1603 amb Vrints i continua fins al mapa de T.M. López del 1835. L'únic cartògraf que dona el nom actual com «Mirallas» és el comte de Darnius (1726).

Vers el final del segle XVII apareix la versió sansoniana ampliada començada a Holanda per Visser (1689) i seguida, més endavant, per cartògrafs francesos no sansonians que aporten, en alguns casos, certes rectificacions a la xarxa hidrogràfica. Figuren en aquest apartat set mapes datats entre 1689 i 1750. En aquest grup no hi ha tanta homogeneïtat com en els precedents quant a la toponímia i, inclús, en el traçat de la xarxa fluvial. Tot i seguint, en general, l'esquema 2, la suposada riera de Lavernó s'escurça, es distorsiona i perd relleu en diversos mapes (Valk. 1709 i De Fer. 1714) i fins i tot desapareix en el de Sanson-Mortier del 1700, que reincorpora, no gensmenys, les suposades rieres de

Corbera i Cervelló, aigües avall de Martorell. El topònim de les dues Gelides també varia entre els mapes com s'indica a continuació:

Mapes	Gelida (real)	Gelida (falsa)
Visser. 1689	Gélida	Gélida
Sanson-Mortier. 1700	Gilida	Gilida
Homann. 1707	Gilida	Gilida
Valk. 1709	Cilida	Gilera
De Fer. 1714	Gilida	Gilira
Seutter. 1726-28	Gilida	Gilida
Lotter. 1750-60	Gilida	Gilida

La diversitat del topònim segueix la mateixa tònica que en els mapes d'èpoques anteriors. Inclús apareix la versió «Gélida» (Visser. 1689) que retrobarem en mapes del segle XIX. Els topònims de l'entorn continuen també distorsionats: Martorel; S. Sadorni; S. Andrel o S. André; Pallesa o Palleja —ja surt correctament a partir del 1700—; Corbere; Castelví, C. Vi o Castel Vi; Ortons o bé Ortone; i S. Pere (sense Sarroca). Alguns mapes suprimeixen alguns d'aquests topònims, com també el de Casa de Déu. No creiem necessari especificar amb més detall aquestes circumstàncies, sinó simplement donar-ne fe.

Entre els mapes estudiats n'hi ha quatre que no són específics de Catalunya sinó que contenen la franja nord de la península o bé, específicament, els Pirineus. Són els mapes de De Fer (1694); Ottens (1695-1700); Van Anse (1695-1700) i Roussel (1730).

El mapa de les «Frontières» de De Fer (1695) segueix l'esquema 1 i esmenta Gelida com «Gilica» en el lloc dolent, i hi figuren S. Pere del Beu, Palleja, Martorel, S. Pau i Ortons, suprimint els altres topònims de la zona.

Els mapes d'Ottens i Van Anse segueixen l'esquema 2 amb una sola «Gilida» (la bona) i Ortons, Martorel, S. Sadurn i Palleja.

Finalment, en el mapa dels Pirineus de Roussel (1730), que també segueix l'esquema 2, Gelida apareix ja amb el seu nom real i en el lloc correcte. Els altres topònims són correctes excepte Pallegoc (per Pallejà), Castellví «de la Marca» per Castellví de Rosanes i «S. Laurens dels Sortons» per S. Llorenç d'Hortons (encara mal col·locat). Tots els topònims dels llocs propers a l'Anoia estan situats bastant lluny del riu, i S. Pau (d'Ordal) és substituït per «Subirats». Encara hi figura la Casa de Déu.

En conclusió, les dues Gelides persisteixen fins el començament del segle XVIII i, per mor de les còpies, fins 1750. El nom correcte comença a sortir, esporàdicament, a final del segle XVII i s'aferma a primers del segle XVIII.

El topònim «Gelida» des del 1720 a final del segle XIX

El primer mapa autòcton trobat amb el nom de Gelida és el del Comte de Darnius (1726). És curiós observar que Aparici (1720) i Indar (1834) empenen el topònim «Ialida» malgrat ésser coneixedors del país. Els altres mapes generals i provincials presenten tres variants: Gelida, Gélida i S. Pere de Gelida, com es pot veure a continuació:

Gelida	Gélida	S. Pere de Gelida
Darnius. 1726	Ferreiro. 1863	Dufour. 1835
Roussel. 1730	Coello. 1873	Alabern-Mabón. 1846
Garma. 1762	Vierge. 1890	
López. 1776	Postal. 1900	
Vaccani. 1823		
López. 1823		
Sanmartí. 1850		
Diputació. 1873		
Brossa. 1881		
Brossa. 1883		
Valverde. 1885		
Morera. 1894		
Chías. 1900		

La majoria dels mapes analitzats incorporen el topònim actual. És de remarcar que el mapa de Brossa del 1883 també esmenta el poble agregat de S. Salvador de la Calçada («S. Salvador»).

No cal dir que des de Darnius i Aparici desapareixen les anomalies observades en els mapes anteriors en relació amb l'entorn de Gelida.

Bibliografia

- (1) ALINHAC, G. *Histoire de la Cartographie*. Institut Géographique National. París. 1965.
- (2) COLOMER i PRESES, Mn Ignasi, *Cartografia de Catalunya i dels Països Catalans* Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona. 1989.
- (3) BARELLA i MIRÓ, Albert. «Matadepera i Sant Llorenç del Munt a la cartografia antiga de Catalunya». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, nº 36. Vol VIII. 1993, 11-24.
- (4) BARELLA i MIRÓ, Albert. «L'entorn de Matadepera en els mapes antics de Catalunya». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, nº 38. Vol IX. 1994, 23-41.
- (5) BARELLA MIRÓ, Albert. *La corrupció de la toponímia en els mapes de Catalunya del segle XVIII* (no publicat).
- (6) BARELLA MIRÓ, Alberto. *La cartografia antiga de Catalunya y sus artificies*. C.S.I.C. Barcelona, 1977.
- (7) BARELLA i MIRÓ, Albert. *D'Ortèlius a Güssefeld: Una anàlisi dels mapes de Catalunya de petit format dels segles XVII i XVIII*. Memòries de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Tercera època, nº 787. Vol. XLIV, 1977, 19-88.
- (8) BARELLA i MIRÓ, Albert. *Una anàlisi cartogràfica dels mapes de mitjà format de Catalunya i dels Països Catalans dels segles XVII i XVIII* (no publicat).
- (9) BARELLA i MIRÓ, Albert. *El primer mapa de Catalunya imprès a Espanya en el segle XVII*. Symposium IMCOS. Barcelona 1986.

- (10) Fundació Enciclopèdia Catalana. *Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Vol 5. El Penedès i l'Anoia. Vol. 8. El Barcelonès i el Baix Llobregat*. Barcelona 1982.
- (11) IGLÉSIES FORT, Josep. *El fogatge del 1553*. Fundació Salvador Vives Casajoana. Barcelona 1981.

Annex

Llista de mapes consultats:

Codi bibliogràfic:

CP: Col·lecció particular de l'autor.

IMCOS: «Cartografia de Catalunya, segles XVII i XVIII. Catàleg de l'exposició IMCOS». Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona, 1986.

IMH: Catàleg del Fons Cartogràfic de l'Institut Municipal d'Història. (I) Mapes de Catalunya, Balears i València (Segles XVI-XIX). Barcelona.

IC: Mn. Ignasi Colomer i Preses. «Cartografia de Catalunya i dels Països Catalans». Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona, 1989.

FCB: Fons d'Art de la Fundació de la Caixa de Barcelona. Col·lecció Cartogràfica. (I) Mapes. Barcelona

GC: Galeria Comas. Catàleg de l'exposició «Cartografia de Catalunya del Renaixement a l'època Napoleònica». Barcelona, 1988.

J.V. Vrints. «Cataloniae Principatus Novissima et Accurata Descriptio», 1603-1605. (CP. IMCOS 34/35. IMH 1).

J.V. Vrints. «Nova Principatus Cataloniae Descriptio». 1603-1605 (IMCOS 36/37).

I. Hondius I. «Cataloniae Principatus Descriptio Nova». 1611. (CP. IMCOS 40/41. IMH 3. FCB 42).

G. Blaeu. «Catalonia». 1634. (CP. IMCOS 46/47. IMH 6. FCB 44).

J. Jansson, H. Hondius. «Catalonia». 1638. (CP. IMCOS 52/53. IMH 4. FCB 46).

I. Boisseau. «Nouvelle Description de la Principauté de Catalogne». 1642. (IMCOS 54/55).

P. Van Lochem. «Catalonia». 1642. (CP. IMCOS 58/59. FCB 45).

C. Tassin, N. Berey. «Description de Catalogne». 1645. (IMCOS 58/59).

Beaulieu (S. de Pontault). «Gouvernement de Vilfranche». 1660-74 (CP. IMH 63).

F. de Vit. «Accuratissima Principatus Cataloniae... Descriptio». 1665. (CP. IMCOS 70/71. IMH 9).

G. Sanson, A.H. Jaillot, F. Cheveau. «La Catalogne sous le nom de laquelle... Principauté de Catalogne». 1674 (CP. IMCOS 72/73).

J. Pellicer, J. Mancelli. «Descripcion del Principado de Cataluña, Rosellon y Cerdania». 1643. (CP. IMCOS 62/63).

G. Sanson, C. Simonneau, L. Cordier, A.H. Jaillot. «Principauté de Catalogne». 1674. (CP. IMCOS 76/77. FCB 51).

G. Sanson, W. Berry. «Principality of Catalonia». 1680-83. (IMCOS 78/79).

C. Valck. «Principauté de Catalogne...». 1683. (CP. IMCOS 80/81).

C. Allard. «Accuratissima Principatus Cataloniae... Descriptio». 1683 (CP. IMCOS 82/83).

G. Cantelli, A. Barbey, G.C. Rossi. «Il Principato di Catalogna». 1690. (CP. IMCOS 90/91).

Cantel, Tillemont, I.B. Nolin. «La Principauté de Catalogne...». 1691. (CP. IMCOS 94/95. FCB 53).

- G. Sanson, A. H. Jaillot, P. Mortier, M. Hugueta. «La Catalogne sous le nom de laquelle... Principauté de Catalogne». 1692. (CP. IMCOS 96/97).
- A.H. Jaillot, P. Mortier. «Nova Principatus Cataloniae Tabula... Principauté de Catalogne». 1696. (CP. IMCOS 102/103).
- P. Petrini. «Il Principato di Catalogna...». 1709. IMCOS 122/123. IMH 15).
- N. Visser II. «Cataloniae Principatus...». 1689. (CP. IMCOS 88/89. IMH 17).
- C. Danckerts. «Cataloniae Principatus... Descriptio». 1697. (CP. IMCOS 104/105. IMH 17).
- R. i J. Ottens. «Exactissima et post omnes alias nunc edita tabula continens perfectam descriptionem... Principatus Cataloniae». 1695-1700 (CP. IC (II) 79).
- L. Van Anse. «Exactissima et post omnes alias nunc edita tabula continens perfectam descriptionem... Principatus Cataloniae». (CP).
- N. de Fer / Van Loon: «Les Frontières de France et d'Espagne...». 1694. CP. IMH 59. IC (II) 76).
- I.B. Homann. «Principatus Cataloniae... Nova Tabula». 1707. (CP. IMCOS 118/119. IMH 22, FCB 58).
- M. Seutter. «Catalonia Principatus... exactissima delineatio». 1726-28. (CP. IMCOS 136/137).
- T.C. Lotter. «Catalonia Principatus... exactissima delineatio». 1750-60 (CP. GC 35).
- F. de Witt. «Exactissima Principatus Cataloniae... Descriptio» 1690 (CP. IMCOS 92/93. FCB 50).
- M.A. Baudrand, C. Roussel, R. Lepautre, I.B. Nolin. «La Principauté de Catalogne...». 1695. (CP. IMCOS 100/101. IMH 18).
- L. i G. Valk. «Principatus Cataloniae...». 1709. (CP, IMCOS 120/121).
- N. de Fer. «La Principauté de Catalogne...». 1714. (CP. IMCOS 128 / 129. IMH 25. FCB 60).
- N. Sanson, P. Mortier. «Nova et accuratissima Principatus Cataloniae... descriptio». 1700 (IMCOS 106/107).
- P. Placice, C.A. Berey, M. du Val. «La Catalogne dédiée au Roy». (IMCOS 112/113).
- C. Roussel, A. Coquart, J.B. Delahaye. «Carte Générale des Monts Pyrenées». 1730 (CP. IMH 60. IC (II) 96).
- C. de Darnius, M. Lomelin. «Mapa del Principado de Cataluña». 1726. (CP. IMCOS 134/135).
- J. Aparici, A. Sabater. «Mapa del Principado de Cataluña». 1720. (CP. IMCOS 132/133. IMH 29).
- F.X. Garma. «Mapa del Obispado de Barcelona». 1762. (CP. IMH 71).
- T. López. «Mapa del Principado de Cataluña». 1776. (CP. IMCOS 146/147. IMH 30. FCB 63).
- C. Vaccani. «Carta Militare della Catalogna». 1823. (CP. IMH 57. FCB 66. IC (I) 89).
- T. M. López. «Mapa Geographico del Principado de Cataluña». 1835. (CP. IC (II) 69 III).
- R. Indar. «Nueva descripción geográfica del principado de Cataluña». 1824. (CP. IMH 40. FCB 68. IC (I) 94).
- H. Dufour. «Atlas Nacional de España. Cataluña». 1835. (CP. IMH 42. IC (I) 103).
- F. Coello. «Mapa de la Capitanía General de Cataluña». 1873 (CP. IC (I) 122).
- E. Brossa. «Cataluña». 1883. (CP. IC (I) 135).
- R. Morera. «Plano de Cataluña». 1894. (CP. IC (I) 145).
- R. Alabern, E. Mabón. «Atlas de España. Provincia de Barcelona». 1846. (CP).
- T. Sanmartí. «Mapa geográfico de la Provincia de Barcelona». 1850. (IMH 77).

M. Ferreiro. «Atlas de España. Provincia de Barcelona». 1863 (CP).

Diputación Provincial de Barcelona. «Mapa de la Provincia de Barcelona», 1873. (CP).

E. Brossa. «Provincia de Barcelona». 1881. (IMH 81).

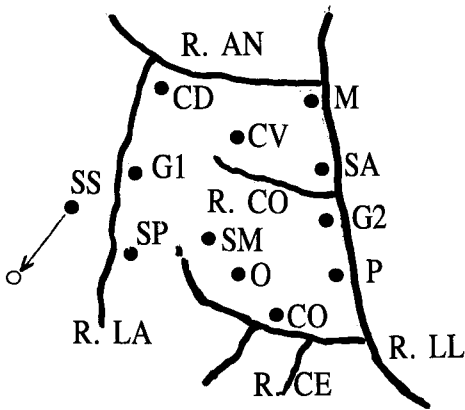
Vierge. «Provincia de Barcelona». 1890. (CP).

B. Chias. «Provincia de Barcelona». 1900 (CP).

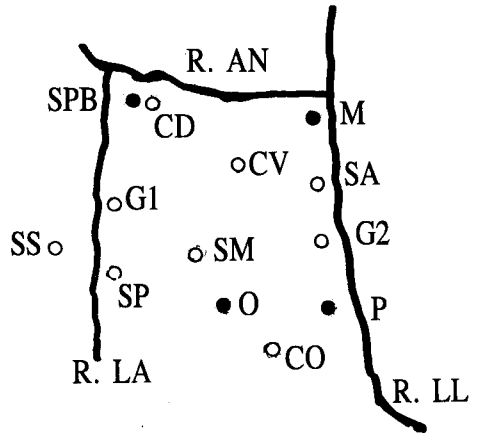
Anònim. «Atlas Postal de España». 1900. (CP).

Nota. Les dates corresponen a les dels mapes quan han estat indicades o be les atribuïdes pels experts quan la carta no en porta cap. Sempre es fa referència a les primeres edicions.

Esq.1

Esq. 2

Llegenda

CD: Casa de Déu.

CV: Castellví de Rosanes.

CO: Corbera de Llobregat.

G1: Gelida (lloc correcte).

G2: Gelida (lloc incorrecte duplicat).

M: Martorell.

O: «Ortons» (Sant Llorenç d'Hortons).

P: Pallejà.

R. AN: Riu Anoia.

R. CE: Riera de Cervelló.

R. CO: Riera de Corbera.

R. LA: Riera de Lavernó.

R. LL: Riu Llobregat.

SA: Sant Andreu de la Barca.

SM: Sant Martí Sarroca.

SP: Sant Pau (d'Ordal).

SPB: «Sant Pere de Beu».

SS: Sant Sadurní d'Anoia.

Mapa de Witt (1690)

Mapa d'Aparici (1720)

